

نقض حقوق شیعیان در جمهوری آذربایجان از منظر حقوق بین‌الملل

دکتر احمد کاظمی^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۰۷/۲۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۶/۰۹/۱۱

چکیده

جمهوری آذربایجان به ویژه پس از سال ۲۰۰۳ با حمایت از آزادی فعالیت‌های اقلیت‌های مذهبی یهودی، مسیحی و فرقه‌های ضاله مذهبی مانند بهائی تلاش می‌کند خود را به عنوان الگوی تساهل و تحمل پذیری دینی در جهان معرفی کند. به همین منظور نیز علاوه بر تأسیس مرکز چند فرهنگ گرایان در باکو در سال ۲۰۱۴ و نامگذاری سال ۲۰۱۶ به عنوان سال چند فرهنگ گرایان، همایش‌های بین‌المللی مختلفی با موضوع حقوق بشر و تساهل دینی را میزبانی کرده است. این در شرایطی است که بررسی وضعیت شیعیان در جمهوری آذربایجان که اکثریت جمعیت این کشور را تشکیل می‌دهند و نیز محروم شدن اقلیت‌های قومی نظیر تالشان و لزگی‌ها از حقوق اولیه فرهنگی خود نشان می‌دهد که جمهوری آذربایجان ناقض بسیاری از قواعد حقوق بشر بین‌المللی عرفی می‌باشد. ضمن اینکه بررسی تطبیقی وضعیت مسلمانان جمهوری آذربایجان با مفاد کنوانسیون‌های لازم‌الاجرا بین‌المللی نظیر اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق حقوق مدنی و سیاسی، اعلامیه حقوق افراد متعلق به اقلیت‌های ملی نژادی مذهبی و زبانی (مصوب ۱۸ دسامبر ۱۹۹۲ مجمع عمومی سازمان ملل)، اعلامیه درباره محو همه اشکال ناپردباری و تبعیض مبتنی بر دین مصوب ۲۵ نوامبر ۱۹۸۱ مجمع عمومی، کنوانسیون‌های مرتبط با موضوع شکنجه و کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، نشان می‌دهد اسناد بین‌المللی مذکور توسط باکو نقض شده‌اند. تنوع نقض، استمرار آن و نیز نقش ارگان‌های دولتی در این روند نشانگر نقض مذکور به صورت نظام‌مند می‌باشد و از این رو از منظر بین‌المللی مسئولیت مشدد ایجاد می‌کند.

کلیدواژه‌ها: جمهوری آذربایجان، نقض حقوق شیعیان، حقوق بین‌الملل، اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق حقوق مدنی و سیاسی، کنوانسیون اروپایی حقوق بشر

۱- مقدمه

شیعیان اکثریت جمعیت جمهوری آذربایجان را تشکیل می‌دهند. از نه میلیون و پانصد هزار نفر جمعیت این کشور بیش از ۸۰ درصد شیعه هستند، با این وجود، با اغراض سیاسی در آمارها و مصاحبه‌های مقامات و منابع رسمی این تعداد کاهش و گاه ۶۰ درصد جامعه، شیعه قلمداد می‌شود. پس از استقلال جمهوری آذربایجان شیعیان علیرغم داشتن اکثریت با ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های مواجه شده‌اند که دلایل آن عبارتند از: رویکرد سکولاریستی نظام لائیک جمهوری آذربایجان، همسویی جمهوری آذربایجان با طرح‌های آمریکا و رژیم صهیونیستی برای تضعیف اسلام در جمهوری آذربایجان، حمایت آشکار و پنهان محافل قدرت از توسعه وهابیت، تقویت فرقه‌های ضاله برای مقابله با تشیع.

بر این اساس اندکی پس از استقلال جمهوری آذربایجان اقدامات نظام‌مندی برای شیعه هراسی و شیعه ستیزی در جمهوری آذربایجان با حمایت نظام حاکم، صهیونیسم بین‌المللی و جریان‌های مسیونری، وهابی و گولنی آغاز شد، به طوریکه حتی در کتب درسی جمهوری آذربایجان که منعکس کننده تفکرات دولت حاکم است، از تشیع به عنوان عامل تجزیه در اسلام نام برده می‌شود.

با چنین نگرشی اقدامات سازماندهی شده علیه فعالان اسلامی، مراکز دینی، مساجد و غیره صورت گرفت که این اقدامات به ویژه از سال ۲۰۱۰ و با آغاز نهضت حجاب در جمهوری آذربایجان و دستگیری اعضای حزب اسلام آذربایجان و دیگر فعالان اسلامی تشدید و در دسامبر سال ۲۰۱۵ با حمله نیروهای امنیتی و وزارت کشور به نارداران که میزبان مرقد مطهر بی‌بی رحیمه از خواهران امام رضا (ع) است، وارد مرحله جدیدی شد.

از بررسی و تحلیل محتوای اخباری که توسط رسانه‌های دولتی و غیر دولتی و همچنین رسانه‌های اسلامگرا و غربگرا در جمهوری آذربایجان از سال ۲۰۱۰ تاکنون منتشر شده است می‌توان ابعاد نقض حقوق شیعیان در جمهوری آذربایجان را در بیش از سی محور، عنوان‌بندی کرد.

این محورها عبارتند از:

• تخریب، تعطیلی، تغییر ماهیت مذهبی مساجد شیعیان

- ممنوعیت و یا محدودیت برای اجرای شعائر مذهبی در رمضان، محرم، مناسبات‌های مذهبی
- خودداری از صدور مجوز برای اجماع‌های دینی مساجد شیعی
- خودداری از ثبت تشکل‌های شیعی
- ممنوعیت انتشار و توزیع کتب شیعی
- ممنوعیت نصب و نگهداری نمادهای شیعی و اسلامی
- ممنوعیت بکارگیری طلاب دینی و روحانیون در مشاغل دولتی
- ارباب و فشارهای غیرقانونی بر طلاب دینی تحصیل کرده در خارج
- تصویب قوانین محدود کننده و ضد شیعی با محوریت مجازات نقدی و حبس
- اقدامات سیستماتیک برای ترویج وهابیت در مقابل مذهب اکثریت مردم
- ممنوعیت حجاب در مراکز دولتی و آموزشی
- تعطیلی، تهدید و فیلتر کردن سایت‌های اسلامگرا
- بازداشت فعالان شیعی با پاپوش‌های مختلف مواد مخدر، سلاح و به تازگی اقامه نماز؟!
- روند ناعادلانه محاکمه فعالان شیعی
- استفاده از شاهدان دروغین در محاکمات
- تهدید و کلای فعالان اسلامی
- تطویل روند محاکمه به بهانه‌های غیر منطقی
- صدور احکام‌های ناعادلانه و طویل‌المدت
- شکنجه فعالان اسلامی و اخذ اقرار با شکنجه
- تحقیر و توهین به فعالان اسلامی
- تهدید بستگان محبوسان اسلامی و محروم کردن آن از برخی حقوق مدنی
- اقدامات غیرقانونی علیه محبوسان اسلامی در زندان نظیر منع حق عبادت، انتقال به سلول‌های انفرادی
- محروم کردن محبوسان بدحال از خدمات مناسب پزشکی و شهادت برخی از آنها مانند حاج واقف عبدالله‌اف

- ممنوعیت نماز خواندن در ادارات دولتی و ارتش
- ممنوع کردن اسامی اسلامی نظیر «محمد»، «محمد علی»، «علی اکبر»، ابوالفضل عباس^۱ و...
- بستن حوزه‌های علمیه و مدارس دینی شیعی
- منع حق تردد، احضار و بازجویی کسانی که زیاد به زیارت مشهد و کربلا می‌روند.
- فضا سازی منفی رسانه‌ای (تبلیغات مستمر رسانه‌ای برای افراطی، تروریست، واپس‌گرا، خائن به وطن و آلوده به مواد مخدر نشان دادن دینداران)
- جاسوس و وابسته به بیگانه معرفی کردن روحانیون تحصیل کرده در ایران
- اجازه ندادن به برگزاری مراسم تدفین و ترحیم برخی از دینداران (مانند شهدای نارداران)
- ایجاد تبعیض در پیگیری حقوق زندانیان لائیک و زندانیان شیعی
- جلوگیری از استخدام فعالان دینی و اعضای خانواده‌های آنها در ادارات دولتی و حتی شرکت‌های خصوصی

• احضار کودکان و نوجوانان دیندار فعال در شبکه‌های اجتماعی

• تحقیر دانش‌آموزان خانواده‌های شیعی در مدارس

- تبلیغات شیعه ستیزی؛ معرفی تشیع به عنوان عامل تجزیه در دین اسلام با انتشار مقالات به اصطلاح تاریخی، تحریف و وارونه کردن عقاید تشیع معرفی می‌شود.
- برای هر کدام از محورهای فوق الذکر مصادیق مختلفی وجود دارد که توسط رسانه‌های مختلف جمهوری آذربایجان منتشر شده است. این در شرایطی است که مصادیق مذکور نقض آشکار بسیاری از قواعد حقوق بین‌الملل و نیز اسناد بین‌المللی در زمینه حقوق بشر می‌باشد.

براین اساس سوال اصلی مقاله حاضر این است که بر اساس کدام اسناد بین‌المللی و قواعد حقوق بین‌الملل می‌توان نقض حقوق شیعیان در جمهوری آذربایجان را مورد بررسی قرار داد؟ مقاله با روش توصیفی و تحلیلی، به بررسی مفاد اسناد بین‌المللی راجع به حقوق بشر بین‌المللی به ویژه اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق حقوق مدنی و سیاسی و همچنین تعدادی از کنوانسیون‌های سازمان ملل از جمله اعلامیه حقوق افراد متعلق به اقلیتهای ملی

۱- برای فرزند حاج طالع باقرزاده که نامش ابوالفضل عباس است، مدارک هویتی صادر نمی‌شود.

نژادی مذهبی و زبانی، اعلامیه درباره محو همه اشکال نابردباری و تبعیض مبتنی بر دین یا اعتقاد و کنوانسیون‌های مرتبط با موضوع شکنجه می‌پردازد. همچنین از آنجا که جمهوری آذربایجان عضو شورای اروپا است در این مقاله به کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نیز اشاره شده است و در پایان به سوال مقاله پاسخ داده می‌شود.

۲- داده‌های تحقیق

۱-۲- نقض حقوق شیعیان در جمهوری آذربایجان از منظر حقوق بین‌الملل

از منظر حقوق بین‌الملل، اسناد بسیاری از آزادی عقیده، وجدان و مذهب سخن می‌گویند. قواعد حمایت‌کننده از آزادی عقیده، مذهب در حقوق بین‌الملل از دو منبع قابل استخراج است. اول قواعد حقوق بین‌الملل عرفی که بر آزادی فعالیت‌های مذهبی، عدم تبعیض، عدم شکنجه به دلیل ابراز عقیده، احترام به عقاید دینی، تضمین فعالیت‌های مذهبی، کرامت انسانی و... تاکید می‌کنند و برخی از آنها مانند منع شکنجه حائز شرایط قواعد آمره هستند. این گونه قواعد به دلیل عرفی بودن برای تمامی دولت‌ها لازم اجرا می‌باشد و از آنجا که با مباحث حقوق بشری مرتبط هستند، نقض آنها برای دولت‌های ناقض، از لحاظ حقوق بین‌المللی مسئولیت مشدد ایجاد می‌کند. دوم کنوانسیون‌های بین‌المللی هستند که در آنها بر لزوم آزادی‌های مذهبی، آزادی بیان و عقیده تاکید شده است. مهمترین اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی در این خصوص عبارتند از:

- اعلامیه جهانی حقوق بشر
- میثاق حقوق مدنی سیاسی
- کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی
- اعلامیه حقوق افراد مربوط به اقلیت‌های ملی نژادی مذهبی و زبانی (مصوب ۱۸ دسامبر ۱۹۹۲ مجمع عمومی)
- اعلامیه درباره محو همه اشکال نابردباری و تبعیض مبتنی بر دین یا اعتقاد مجمع

عمومی سازمان ملل مصوب ۲۵ نوامبر ۱۹۸۱

همچنین اسناد بین‌المللی که شکنجه و همه‌اشکال آن را محکوم و اقرار به شکنجه را فاقد ارزش قانونی می‌دانند، عبارتند از:

- کنوانسیون ضد شکنجه و رفتار یا مجازات خشن، غیرانسانی یا تحقیرکننده (۱۰ دسامبر ۱۹۸۴ نیویورک)

- قطعنامه ۱۷۳/۴۳ مصوب ۹ دسامبر ۱۹۸۸ مجمع عمومی موسوم به مجموعه اصول برای حمایت همه افراد در هر گونه بازداشت یا زندان

۲-۲- اعلامیه جهانی حقوق بشر

اعلامیه جهانی حقوق بشر که در ۳۰ ماده در ۱۹۴۸ به تصویب رسید، به عنوان مادر اسناد حقوق بشر بین‌المللی شناخته می‌شود. اصول مطرح شده در اعلامیه جهانی حقوق بشر به عنوان قواعد بین‌الملل عرفی شناسایی شده‌اند و از این رو برای همه کشورها از جمله جمهوری آذربایجان لازم‌الاجرا هستند. در مقدمه این اعلامیه آمده است: مجمع عمومی این اعلامیه جهانی حقوق بشر را آرمان مشترکی برای تمام مردم و کلیه ملل اعلام می‌کند تا جمیع افراد و کلیه ارکان اجتماع این اعلامیه را دائماً مد نظر داشته باشند و مجاهدت کنند تا به وسیله تعلیم و تربیت احترام این حقوق و آزادی‌ها توسعه یابد و با تدابیر تدریجی ملی و بین‌المللی، شناسایی و اجرای واقعی و حیاتی آنها، چه در میان خود ملل عضو و چه در بین مردم کشورهای بی‌گانه که در قلمرو آنها می‌باشند، تامین گردد (UDHR, 2017).

تطبيق مفاد اعلامیه جهانی حقوق بشر با وضعیت اسلامگرایان در جمهوری آذربایجان نشان می‌دهد که بسیاری از مفاد این اعلامیه در جمهوری آذربایجان به صورت نظام مند نقض می‌شود.

در ماده دوم این اعلامیه تصریح شده است که هر کس می‌تواند بدون هیچ تمایز - خصوصاً از حیث رنگ، جنس، نژاد، مذهب، عقیده سیاسی یا هر عقیده دیگر و همچنین ملیت و وضع اجتماعی، ثروت، ولادت یا هر موقعیت دیگر، از تمام حقوق و کلیه آزادی‌هایی که در اعلامیه حاضر ذکر شده است بهره‌مند گردد.

این در شرایطی است که در جمهوری آذربایجان تبعیض اساسی میان حقوق اکثریت شیعیان با اقلیت‌های مذهبی یهودی و مسیحی و حتی فرقه‌های ضاله مذهبی وجود دارد. در حالیکه یک فعال شیعی با خطر بازداشت، پاپوش، حبس و شکنجه به دلیل تبلیغ عقاید شیعی خود مواجه است، اما فعال یهودی از تمامی آزادی‌های مصرح در اعلامیه حقوق بشر برخوردار می‌باشد. در جمهوری آذربایجان حدود ۲۶ هزار یهودی زندگی می‌کنند که با جوامع یهودیان آمریکا و رژیم اسرائیل روابط نزدیکی دارند (کاظمی، ۱۳۸۱). در واقع برخلاف ماده هفتم اعلامیه جهانی حقوق بشر که تصریح می‌کند: «همه در برابر قانون مساوی هستند و حق دارند بدون تبعیض و بالاسویه از حمایت قانون برخوردار شوند.» قوانین در جمهوری آذربایجان به همان اندازه که محدود کننده فعالیت‌های اسلامی هستند، عکس آن حامی آزادی کامل فعالیت اقلیت‌های مذهبی می‌باشند. این قوانین محدود کننده در سال‌های اخیر نمود بیشتری پیدا کرده و اقدامات حکومت آذربایجان در این خصوص تشدید شده است. در ۱۳ آذر ۱۳۹۴ / ۴ دسامبر ۲۰۱۵، پارلمان جمهوری آذربایجان با تصویب «قانون مبارزه با افراط‌گرایی دینی»، نصب پرچم‌های حاوی شعار و نماد دینی در خارج از عبادتگاه‌ها و در اماکن عمومی را ممنوع کرد. همچنین اجرای آیین‌های دینی توسط روحانیون مسلمان جمهوری آذربایجان که در خارج از کشور تحصیل کرده‌اند، ممنوع شد. بر اساس این قانون، افرادی که از این روند سرپیچی کنند مشمول حبس و جریمه نقدی خواهند شد. مطابق با تغییر در این قانون اگر هر شهروندی که در خارج از کشور تحصیل علوم اسلامی کرده است، مراسم و آیین‌های اسلامی را اجرا کند، هزار الی پنج هزار منات (بیش از ۳ تا ۱۷ میلیون تومان) جریمه، یا به مدت یک تا دو سال زندانی خواهد شد. مطابق این قانون افرادی که پرچم امام حسین (ع) را در خیابان‌ها نصب کنند به یک سال حبس و پرداخت جریمه نقدی پنج هزار منات محکوم می‌شود. همچنین افرادی که تابعیت جمهوری آذربایجان را ندارند، در صورت اجرای آیین‌های دینی در این کشور به یک تا دو سال زندان محکوم خواهند شد و در صورت تکرار، مجازات زندان آنها دو تا پنج سال خواهد بود. ضیافت عسگروف، معاون پارلمان جمهوری آذربایجان گفت: «این ممنوعیت صرفاً به اجرای آیین‌ها و مراسم اسلامی

مربوط است (خبرگزاری شبستان، ۹۴/۰۹/۱۵).

از ماده هشتم تا دهم اعلامیه جهانی حقوق بشر بر حق هر فرد برای رجوع موثر به محاکم ملی صالحه، ممنوعیت توقیف، حبس یا تبعید خودسرانه افراد و اینکه هر کس با مساوات کامل حق دارد که دعوایش بوسیله ی دادگاه مستقل و بی طرف، منصفانه و علناً رسیدگی شود، تصریح شده است (UDHR, 2017). این در شرایطی است که روند محاکمه اسلامگرایان از جمله در پرونده حاج محسن صمداف رئیس حزب اسلام آذربایجان، پرونده حاج طالع باقرزاده رئیس و تعدادی از اعضای جنبش اتحاد مسلمانان جمهوری آذربایجان و همچنین پرونده‌های محبوسان مدافع حجاب نشان داد که دادگاه‌ها به عنوان بازوی نهادهای امنیتی جمهوری آذربایجان اقدام می‌کنند.

کما اینکه الچین نمازاف و کیل حجت الاسلام آذر جیبی‌اف روحانی آذربایجانی که اواخر سال ۱۳۸۹ در اعتراض به سیاست حجاب ستیزی بازداشت شده است، با تاکید بر اینکه در روند دادگاه بی‌گناه بودن اتهامات وارده به حجت‌الاسلام آذر جیبی‌اف کاملاً ثابت شد، حکم دادگاه برای چهار سال حبس موکلش را سفارش وزارت امنیت ملی آذربایجان خواند (خبرنگار برون مرزی صداوسیما، ۹۰/۰۲/۱۲).

بررسی‌ها نشان می‌دهد بسیاری از اسلامگرایان از جمله اعضای جنبش اتحاد مسلمانان جمهوری آذربایجان با ترفندهای رایج در دوره کمونیستی نظیر اتهام حمل و داشتن سلاح، اقدام علیه امنیت ملی و... به حبس‌های طولانی مدت محکوم شده‌اند. در واقع به علت عدم استقلال قوه قضائیه در جمهوری آذربایجان، شهروندان این کشور به محاکم عادلانه دسترسی ندارند، یکی از دلایل افزایش تعداد پرونده‌های مربوط به جمهوری آذربایجان در دادگاه حقوق بشر اروپا نیز این موضوع بوده است. نونولا جعفر اوا یکی از مدافعان غربگرای حقوق بشر در جمهوری آذربایجان معتقد است محاکم قضایی در جمهوری آذربایجان غرق در فساد مالی و سیاسی هستند و با توجه به گسترش فساد مالی و سیاست زدگی در دادگاهها، انتظار حکم عادلانه وجود ندارد (خبرنگار برون مرزی صداوسیما، ۸۹/۰۵/۱۴). لیلیا یونس یکی از مدافعان حقوق بشر و رئیس موسسه صلح و دموکراسی در جمهوری آذربایجان که به علت انتقاد از دولت

خود نیز مدتی حبس و شکنجه شد، با اشاره به احکام سنگینی که دادگاه باکو برای رئیس و اعضای حزب اسلام آذربایجان صادر کرده است می‌گوید: با توجه به روند محاکمه فعالان حزب اسلام آذربایجان، دادگاه حکمی فرمایشی و سفارشی بر مبنای اتهامات ساختگی صادر کرده است و بر این اساس اسلامگرایان محبوس در واقع زندانی سیاسی به شمار می‌روند (همان منبع، ۹۰/۰۷/۲۵).

در ماده یازدهم اعلامیه جهانی حقوق بشر تاکید شده است که هیچ کس برای انجام یا عدم انجام عملی که در موقع ارتکاب آن عمل به موجب حقوق ملی یا بین‌المللی جرم شناخته نمی‌شده است محکوم نخواهد شد (UDHR, 2017). بر این اساس بازداشت و محاکمه «شیخ سردار حسنی» یکی از روحانیون سرشناس در جمهوری آذربایجان که به اتهام اقامه نماز جمعه بدون داشتن مجوز به سه سال زندان محکوم شد نمونه آشکار از مغایرات با این ماده اعلامیه حقوق بشر محسوب می‌شود. مقامات امنیتی آذربایجان این روحانی برجسته را که به محبوس نماز معروف شده است، به اتهام نقض ماده ۱۶۸ قانون کیفری جمهوری آذربایجان که برگزاری آیین‌های دینی اسلامی با امامت روحانیون تحصیل کرده در خارج از کشور را ممنوع کرده، بازداشت کرده‌اند، این در شرایطی است که قانون مذکور با قواعد حقوق بشر بین‌المللی مغایرت دارد و قواعد بین‌المللی مذکور بر اساس حقوق بین‌الملل بر قواعد داخلی برتری دارند. بر همین اساس نیز مرکز دفاع از آزادی اعتقادات دینی و وجدان، مجمع روحانیون (جمهوری) آذربایجان، حزب اسلام و اتحادیه اجتماعی ارزش‌های ملی معنوی جمهوری آذربایجان با صدور بیانیه‌هایی بازداشت حجت الاسلام شیخ سردار حسنی، روحانی سرشناس شهر ماساللی در جنوب این کشور را بخاطر برگزاری نماز جمعه محکوم کرده‌اند (ابنا، ۱۲ تیر ۱۳۹۶).

در ماده دوازدهم اعلامیه جهانی حقوق بشر تاکید شده است که احدی در زندگی خصوصی، امور خانوادگی، اقامتگاه یا مکاتبات خود، نباید مورد مداخله‌های خود سرانه واقع شود و شرافت و اسم و رسمش نباید مورد حمله قرار گیرد. هر کس حق دارد در مقابل اینگونه مداخلات و حملات مورد حمایت قانون قرار گیرد. انتشار تصاویر

خصوصی خدیجه اسماعیل اوا روزنامه نگارمنتقد و غربگرای دولت که توسط ارگان‌های امنیتی جمهوری آذربایجان و با هدف لکه دار کردن حیثیت این روزنامه نگار صورت گرفت، نشان داد که در نقض مباحث حقوق بشری، جمهوری آذربایجان به حریم خصوصی افراد نیز احترام قائل نیست. به طوری که اقدام باکو در صدور حکم حبس برای خدیجه اسماعیل اوا با پوشش فرار مالیاتی حتی باعث واکنش سازمان امنیت و همکاری اروپا شد و نمایندگان این سازمان در نشست شورای دائمی نقض حقوق بشر در جمهوری آذربایجان در وین، این روند را نشانه بی‌احترامی به روابط دوجانبه و قوانین حقوق بشر خواندند (EU Statement on Human Rights in Azerbaijan, 19 August 2015).

یکی دیگر از حقوق اساسی افراد که در اعلامیه جهانی حقوق بشر و همچنین در میثاق حقوق مدنی و سیاسی پیش بینی شده است، حق آزادی تردد افراد است. در ماده سیزدهم اعلامیه جهانی حقوق بشر آمده است: هر کس حق دارد که در داخل هر کشوری آزادانه عبور و مرور کند. هر کس حق دارد هر کشوری از جمله کشور خود را ترک کند یا به آن بازگردد. ضمن اینکه ماده پانزدهم نیز تاکید می‌کند: هر کس حق دارد که دارای تابعیت باشد. (۲) احدی را نمی‌توان خودسرانه از تابعیت خود یا از حق تغییر تابعیت محروم کرد. (UDHR, 2017) در ماده ۱۲ میثاق حقوق مدنی و سیاسی نیز بر حق تردد تاکید شده است. (Ohchr, 2017) با توجه به حقوق مسلم افراد در این ماده‌های میثاق حقوق مدنی و سیاسی و اعلامیه جهانی حقوق بشر، شماری از زائران آذربایجانی کربلای معلی به هنگام بازگشت به این کشور بازداشت شده‌اند. عیسی لنکرانی و الخان حسن اف، از اهالی لنکران، از جمله زائرانی هستند که به هنگام بازگشت از زیارت کربلا در شهر آستارای جمهوری آذربایجان بازداشت و به باکو منتقل شدند. همچنین پلیس مرزی جمهوری آذربایجان در اقدامی توهین آمیز، به زائران کربلا اعلام می‌کند که شما با سفر به کربلای معلی تابعیت جمهوری آذربایجان را از دست داده‌اید (مشرق نیوز، ۱۳۹۴/۱۰/۰۱). این در شرایطی است که صدها فعال وهابی از جمهوری آذربایجان جذب داعش و دیگر گروه‌های تروریستی شده‌اند و بسیاری از آنها به سهولت به جمهوری آذربایجان رفت و آمد داشته‌اند.

آزادی اظهار عقیده و ایمان و ضرورت عدم بیم و اضطراب از طرح آن نیز از جمله قواعد عرفی حقوق بین‌المللی است که در اسناد مختلفی از جمله مواد ۱۸ و ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق حقوق مدنی و سیاسی، کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و... آمده است. در ماده ششم اعلامیه درباره محو همه اشکال ناپردباری و تبعیض مبتنی بر دین یا اعتقاد مصوب ۲۵ نوامبر ۱۹۸۱ مجمع عمومی (قطعنامه ۳۶/۵۵) آمده است: حق آزادی اندیشه، وجدان، مذهب یا عقیده، از جمله شامل آزادی‌های زیر می‌شود:

الف) انجام فرایض یک آیین و برگزاری جلسات مذهبی یا عقیدتی، ایجاد و نگاهداری اماکنی برای این اهداف،

ب) آزادی تأسیس و حفظ نهادهای خیریه یا بشردوستانه،

ج) آزادی تهیه، کسب و استفاده از اشیاء و لوازمی که از طریق مراسم و یا از راه مذهب یا عقیده، فراهم شده است،

د) آزادی نوشتن، چاپ و پخش نشریه در باره این موضوعات،

ه) آزادی آموزش مذهب یا عقیده در مکان‌های مناسب با این هدف،

و) آزادی درخواست کمک‌های داوطلبانه، مالی و غیره از افراد و نهادها،

ز) آزادی تربیت، انتصاب، انتخاب یا تعیین رهبران مربوطه به توالی و بر حسب نیازها و هنجارهای هر مذهب یا عقیده،

ح) آزادی رعایت ایام تعطیل و برگزاری جشن‌ها و مراسم بر طبق تعالیم مذهبی یا عقیدتی،

ط) آزادی ایجاد و برقراری رابطه با افراد و جماعات در زمینه مذهب یا عقیده، در سطح

ملی و بین‌المللی (Refworld, 2017)

رویه دولت جمهوری آذربایجان در جلوگیری از برگزاری مراسم عظیم عاشورا در نارداران در ۲۱ مهر ۱۳۹۵ (۱۲ اکتبر ۲۰۱۶) و همچنین در لنکران و گنجه، بازداشت حاج محسن صمداف رئیس حزب اسلام آذربایجان، تخریب ساختمان حوزه علمیه «امام زمان (عج)» نارداران به بهانه تعریض معبر در ۱۳ اسفند ۱۳۹۴/۳ مارس ۲۰۱۶، بازداشت عدنان حاجی زاده و امین میلی دو جوان وبلاگ نویس غربگرا و منتقد دولت، پیگیری قضایی جوانان منتقد

در فیس بوک و شبکه‌های اجتماعی و صدها مصداق دیگر نشان می‌دهد که دولت باکو رویکرد سخت و سرکوبگرانه در قبال آزادی بیان و عقیده در پیش گرفته است. در این راستا، در مهر سال ۱۳۹۰ دادگاه جرایم سنگین باکو پس از نه ماه از دستگیری و محاکمه اسلامگرایان مدافع حجاب، بدون وجود مستندات برای اثبات اتهامات علیه اسلامگرایان، آنها را مجموعاً به بیش از هفتاد سال زندان محکوم کرد. حاج محسن صمداف رئیس حزب اسلام آذربایجان به ۱۲ سال حبس، روح الله آخوند زاده رئیس حزب اسلام شعبه آستارا به ۱۱ سال و شش ماه حبس، واقف عبدالله اف معاون حزب اسلام، فردوسی محمد رضایف و حجت الاسلام سید فرامرعباس اف از فعالان اسلامی هر کدام به ۱۱ سال حبس و دیانت صمد اف دیگر فعال اسلامی به ۱۰ سال حبس و حجت الاسلام ذوالفقار میکائیل زاده از فعالان دینی و حافظ کل قرآن کریم به ۵ سال حبس تعزیری محکوم شدند. در واقع برای اعضای حزب اسلام آذربایجان و دیگر فعالان اسلامی اتهامات ساختگی نظیر تلاش برای براندازی و اغتشاش و نگهداری سلاح از سوی دادستان مطرح شد، اما در طول جلسات دادگاه غیر از شاهدان ساختگی هیچ مدرکی ارائه نشد، تعدادی از شاهدان نیز با اعلام اینکه فریب ماموران دولتی را خورده‌اند شهادت خود را پس گرفتند. در طول جلسات نمایشی دادگاه جرایم سنگین باکو، اسلامگرایان مدافع حجاب هیچ کدام از اتهامات را نپذیرفته و تاکید کردند که به علت ابراز عقیده و انتقاد از اسلام ستیزی و حجاب ستیزی دولت باکو بازداشت شده‌اند (خبرنگار برون مرزی صداوسیما، ۹۰/۰۷/۲۵).

فعالان اسلامی در جمهوری آذربایجان در شرایطی به دلیل ابراز عقیده بازداشت می‌شوند که بر اساس ماده ۲۱ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر هرکس از حق آزادی بیان برخوردار است. این حق باید شامل آزادی داشتن عقاید و دریافت و بیان اطلاعات و ایده‌ها بدون دخالت مقامات دولتی و بدون در نظر گرفتن مرزبندی‌های جغرافیایی باشد (Echr, 2017).

۲-۳- میثاق حقوق مدنی و سیاسی

پس از اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق حقوق مدنی سیاسی مصوب ۱۶ دسامبر ۱۹۶۶ میلادی (۱۳۴۵/۹/۲۵ شمسی) مجمع عمومی سازمان ملل متحد یکی از مهمترین

اسناد بین‌المللی در زمینه حقوق بشر بین‌المللی به حساب می‌آید و جمهوری آذربایجان در ۱۳ اوت ۱۹۹۲ به میثاق حقوق مدنی و سیاسی پیوسته است (en.wikipedia, 2017). میثاق حقوق مدنی و سیاسی شامل ۵۳ ماده است و مهم‌ترین مصوبه بین‌المللی برای حمایت از حق آزادی مذهبی فرد، ماده ۱۸ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی است که در ۲۳ مارس ۱۹۷۶ لازم‌الاجراء شد (Ohchr, 2017).

ماده ۱۸ مقرر می‌دارد: هر کس حق آزادی اندیشه، عقیده و مذهب دارد. این حق شامل اختیار و آزادی در پذیرش یک مذهب و یا عقیده ای، به انتخاب خود است. همچنین هر کسی، در بیان آشکار مذهب یا عقیده خود بطور فردی یا گروهی آشکارا یا در نهان و نیز انجام تعلیمات (آموزش) مذهبی خود اختیار و آزادی دارد. در این موارد، هیچکس نباید با زور و اجبار روبرو گردد (Ohchr, 2017).

اهمیت این ماده در آن است که بر اساس ماده ۲ میثاق، دولت‌های عضو، متعهد شده‌اند که به حقوق رسمیت شناخته شده در ماده ۱۸ برای تمام افراد حاضر در حیطه صلاحیتی خود احترام گذارند و آن حقوق را قطع نظر از اینکه مذهب افراد چیست، برای آنها تضمین نمایند. حدود سه چهارم دولت‌های جهان، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی را امضا نموده‌اند. جمهوری آذربایجان یکی از این کشورهاست.

می‌توان ادعا نمود که ماده ۱۸، نشانگر یک اصل حقوق بین‌الملل عرفی است. نخست اینکه بند ۲ از ماده ۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، اجازه تعلیق حقوق ناشی از ماده ۱۸ را نمی‌دهد. دوم اینکه دول عضو میثاق حقوق مدنی و سیاسی، نسبت به ماده ۱۸ میثاق، اعمال حق شرط ننموده‌اند. سوم اینکه تعداد زیادی از دولت‌ها مقررات قانونی‌ای دارند که مربوط به حق آزادی مذهبی می‌شود و بسیاری از کشورها، این مقررات را در قوانین بنیادین و اساسی خود دارند. چهارم اینکه تمامی معاهدات منطقه‌ای حقوق بشر، مقرراتی دارند که تضمین‌کننده حق آزادی مذهبی است. نهایتاً اینکه حقی که در ماده ۱۸ به آن پرداخته شده است، به عنوان نزدیک‌ترین سابقه خود، ماده ۱۸ اعلامیه جهانی حقوق بشر را دارد که به طور گسترده‌ای به عنوان سندی که بیانگر اصول حقوق بین‌الملل عرفی است،

پذیرفته شده است (رادان، ۲۶ بهمن ۱۳۹۳).

نقض حقوق شخص که بر اساس ماده ۱۸ مورد حمایت قرار گرفته است، می‌تواند همزمان متضمن نقض سایر حقوقی نیز باشد که بر اساس میثاق مورد حمایت قرار گرفته است. این حقوق به طور خاص عبارتند از حق آزادی تردد (ماده ۱۲)، حق حریم خصوصی (ماده ۱۷)، حق دارا بودن آرا و نظریات و آزادی بیان (ماده ۱۹)، حق تجمع مسالمت آمیز (ماده ۲۱)، حق آزادی انجمن (ماده ۲۲) و حق حمایت برابر بر اساس قانون بدون تبعیض (ماده ۲۶) (همان منبع). این حقوق در بسیاری از دیگر اسناد بین‌المللی از جمله اعلامیه درباره محو همه اشکال ناپردباری و تبعیض مبتنی بر دین یا اعتقاد مصوب ۲۵ نوامبر ۱۹۸۱ مجمع عمومی نیز مورد تاکید قرار گرفته‌اند.

در حالیکه ماده ۱۸ صراحتاً بر حق آموزش دینی به طور گروهی تاکید دارد، در جمهوری آذربایجان خانواده‌های مسلمان بر اساس قانون تصویب شده نمی‌توانند، کلاس‌های قرآن را تشکیل بدهند. نه تنها در رسانه‌های کشور هر گونه آموزش اسلامی ممنوع است، بلکه سایت‌های اسلامگرایی که به تبیین آموزه‌های رحمانی دین اسلام می‌پردازند با فیلتر، محدودیت یا تعطیلی مواجه می‌شوند. مسدود شدن آی پی سایت اسلام آذری در ۲۶ ژانویه ۲۰۱۶ مویید این موضوع است. همچنین پخش تلویزیون شیعی کانال ۱۲ از ماهواره آذراسپیس جمهوری آذربایجان در آبان ۱۳۹۴ از روز تاسوعا بدون اخطار قبلی و بدون اعلام هر گونه دلیلی برای آن، قطع شد. این شبکه در ماه محرم آن سال پخش سریالهای «طفلان مسلم» و «مختارنامه» را در کنداکتور پخش خود قرار داده بود (تابناک، ۵ آبان ۱۳۹۴).

بند ۴ از ماده ۱۸ میثاق حقوق مدنی و سیاسی حتی اجازه تأسیس مدارس مذهبی خصوصی را می‌دهد. این بند به والدینی که خواستار آموزش مذهبی خصوصی به کودکان خود هستند، این امکان را می‌دهد. حال آنکه تشکیل کلاس‌های خصوصی برای آموزش قرآن به کودکان در جمهوری آذربایجان بر اساس قوانین ممنوع می‌باشد. مبارز قربانلی رییس کمیته دولتی امور گروه‌های دینی جمهوری آذربایجان تاکید کرده است که دایر کردن کلاس‌های درس قرآن در منازل در جمهوری آذربایجان ممنوع است. خانواده‌ها در این

خصوص باید از اداره مسلمان قفقاز مجوز بگیرند که پاسخ آن اداره نیز از قبل تعیین شده می‌باشد. اما وضعیت برای اقلیت یهودیان متفاوت است. در پنج مدرسه یهودی فعال در باکو و قوبا، یک هزار و ۵۰۰ دانش‌آموز تحصیل می‌کنند. در مدرسه شماره ۴۶ باکو، کلاس‌های تدریس فرهنگ و تاریخ یهودی و زبان عبری گشایش یافته است. از سال ۲۰۰۳، مدرسه خصوصی یهودی در باکو فعالیت می‌کند و تدریس زبان عبری نیز به برنامه درسی دانشکده شرق شناسی دانشگاه دولتی باکو افزوده شده است. از چهار اکتبر ۲۰۱۰ در چارچوب طرح بنیاد حیدرعلی اف با نام «نشانی تساهل؛ آذربایجان»، مرکز آموزشی یهودیان «خاباد-اور-آونر» در باکو دایر شده است که در مراسم گشایش آن، الهام علی اف، رئیس جمهوری، مهربان علی او، رئیس بنیاد حیدرعلی اف و بانوی اول آذربایجان و لئو لئوایوف، رئیس بنیاد بین‌المللی «اور-آونر» حضور داشتند. جمعیت دوستی آذربایجان - اسرائیل، آذیز، نشریه‌ای با نام «آذربایجان-اسرائیل» و «جمعیت یئدینستوو» (جمعیت اتحاد) نشریه «گودیال» را منتشر می‌کند. یهودیان ساکن آذربایجان، اعیاد دینی و ملی خود را بطور گسترده برگزار می‌کنند و رئیس دولت آذربایجان نیز پیام‌های رسمی برای جمعیت یهودی صادر می‌کند (حشمتی، بهمن ۱۳۹۵).

به علت سیاست اسلام ستیزی در جمهوری آذربایجان، نه تنها امکان آموزش‌های دینی برای شیعیان وجود ندارد بلکه بسیاری از دختران دانش‌آموز به دلیل ممانعت از ورود محجبه‌ها به مدارس، ناچاراً از آموزش عمومی نیز محروم می‌مانند. این در حالی است که بر اساس ماده ۲۱ میثاق حقوق مدنی و سیاسی هر کس حق دارد که از آموزش و پرورش بهره مند شود. آموزش و پرورش باید طوری هدایت شود که شخصیت انسانی هر فرد را به حد کمال رشد آن برساند و حقوق و آزادی‌های بشر را تقویت کند. آموزش و پرورش باید حس تفاهم، گذشت و احترام به عقیده‌ی مخالف و دوستی بین تمام ملل و جمعیت‌های نژادی یا مذهبی و همچنین توسعه‌ی فعالیت‌های ملل متحد را در راه حفظ صلح تسهیل نماید (Ohchr, 2017).

بند ۲ از ماده ۱۸ میثاق حقوق مدنی و سیاسی استفاده از اجبار را ممنوع می‌کند. اجبار،

امری است که آزادی شخص برای «داشتن یا پذیرش» مذهبی را منع می‌کند. کمیته حقوق بشر که ذیل میثاق تاسیس شده است، دولتهایی را که با ثبت سازمان‌های مذهبی مخالفت می‌کنند و اعضای برخی مذاهب را واجد شرایط استخدام عمومی نمی‌دانند، محکوم می‌کند. این در حالی است که در جمهوری آذربایجان به احزاب و تشکل‌های شیعی اجازه ثبت داده نمی‌شود و تعداد تشکل‌های شیعی ثبت شده علیرغم اکثریت پیروان مذهب تشیع در این کشور کمتر از تعداد تشکل‌های ثبت شده مسیحی، یهودی، صهیونیستی، مسیونری، بهایی و دیگر فرقه‌های ضاله است. به عنوان مثال نه تنها حزب اسلام آذربایجان در این کشور ثبت نشده است بلکه تشکل‌های دینی، فرهنگی اسلامی نیز با ممنوعیت ثبت مواجه هستند. این در صورتی است که اولاً در اروپا که جمهوری آذربایجان با عضویت در شورای اروپا و سازمان امنیت و همکاری اروپا، بر تبعیت از دموکراسی آن تاکید می‌کند احزاب مسیحی با عناوینی مانند دموکرات مسیحی و... فعالیت می‌کنند و ثانیاً تشکل‌های مذهبی در قالب ان‌جی اوها از خدمات دولت‌ها برخوردار می‌شوند. همین تبعیض را می‌توان در محرومیت تشکل‌ها و رسانه‌های اسلامگرا از دریافت کمک‌های سالانه نهاد ریاست جمهوری و بهره‌مندی تشکل‌های یهودی و مسیحی و همچنین نشریات غیر اسلامی ملاحظه کرد. به عنوان نمونه در سال ۲۰۱۱ صندوق دولتی کمک به رسانه‌ها، نشریات مستقل و اسلامگرا نظیر نبض را با وجود داشتن شرایط دریافت کمک از جمله حداقل سه سال سابقه انتشار با شمارگان هر نوبت حداقل ۲ هزار نسخه، از دریافت این کمک محروم و ۲۹ نشریه را مشمول دریافت کمک مالی دولت اعلام کرد. از میان این ۲۹ نشریه، ۱۰ نشریه از جمله روزنامه دولتی ینی آذربایجان و روزنامه‌های هوادار دولت یا روزنامه‌های غربگرا و قومگرا نظیر آینه، باکو خبر، ینی مساوات و اولایار هر کدام پنجاه هزار منات و برخی دیگر از روزنامه‌ها نظیر هفته ایچی و شرق نیز سی هزار منات کمک مالی دریافت کردند. در این میان نشریات نبض، اسلامی بیرلیک، خبرگزاری دیرلر، فاکت خبر از جمله رسانه‌های نوشتاری مستقل و اسلامگرا در جمهوری آذربایجان هستند که هیچگاه از کمک‌های دولتی بهره‌مند نشده‌اند (آران نیوز، ۱۲ دی ۱۳۸۹).

این رویکرد تبعیض آمیز در کمک به نشریات که هر ساله در جمهوری آذربایجان

تکرار می‌شود، در کنوانسیون‌های حقوق بشری ممنوع شده و به عنوان یک قاعده عرفی بین‌المللی درآمده است، به طوری که حق حمایت برابر بر اساس قانون بدون تبعیض در ماده ۲۶ میثاق حقوق مدنی و سیاسی تأکید شده است.

در حالیکه ماده بیستم میثاق حقوق مدنی و سیاسی و ماده ۱۱ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر بر آزادی افراد جهت تشکیل آزادانه مجامع و جمعیت‌های مسالمت آمیز تأکید می‌کنند، در جمهوری آذربایجان، حتی از مراسم‌های معمولی که در تالارها برای مناسبت‌های مذهبی مانند عید غدیر خم برگزار می‌شود، با ترفندهای مختلف از جمله ارباب و تهدید مالک تالار جلوگیری می‌شود. وزارت دادگستری باکو هیچ کدام از مجامع و انجمن‌ها و تشکل‌های اسلامی فعال را ثبت رسمی نمی‌کند. حتی برخی از جمعیت‌های باسابقه مساجد نظیر اجماع دینی مسجد جمعه باکو به ریاست حاج ایلقار ابراهیم اوغلو، با اجبار از آن مسجد اخراج شده‌اند. اقدام شیعیان در برگزاری راهپیمایی مسالمت آمیز مذهبی نیز با یورش پلیس مواجه شده‌اند. به عنوان مثال در سال ۱۳۸۸ در حالی که عزاداران آذری در سالروز رحلت جانگداز پیامبر عظیم‌الشان اسلام و شهادت امام حسن مجتبی ع در قالب دسته عزاداری از مسجد سلطانعلی عازم خیابان شهدای باکو بودند با یورش پلیس مواجه شدند و تعدادی از آنها زخمی و تعدادی نیز دستگیر شدند. در این زمینه پنج تن از عزاداران توسط دادگاه ناحیه یاسامال باکو مجموعاً به بیست و یک و نیم سال زندان محکوم شدند. این اقدامات با اعتراض فعالان و شخصیت‌های فرهنگی و اجتماعی جمهوری آذربایجان مواجه شده است. روشن احمدلی از فعالان سیاسی جمهوری آذربایجان حکم دادگاه باکو در باره عزاداران بازداشت شده در ۲۸ صفر سالروز رحلت رسول اکرم (ص) را ناعادلانه توصیف کرده و تأکید کرده است اساساً صدور حکم عادلانه در دادگاه‌های جمهوری آذربایجان دشوار است و این موضوع درباره اسلام‌گرایان غیر ممکن بنظر می‌رسد. مائیس گلعلی‌اف رئیس حزب سبزه‌های جمهوری آذربایجان نیز در این خصوص اظهار داشته است در جلسات دادگاه مشخص شد عزاداران بازداشت شده بی‌گناه هستند، آنها در برابر پلیس مقاومت نکردند و از این رو حکم صادره غیر عادلانه و غیر قانونی است. گلعلی‌اف با تأکید بر اینکه حتی اگر

بالفرض این جوانان تجمع کرده و در مقابل پلیس مقاومت کرده اند، حکم آنها براساس قانون تنها ۱۵ روز زندان است نه حبس طولانی مدت (خبرنگار برون مرزی، ۱۶/۵/۸۹).

عدم تبعیض در کار و حق دسترسی عادلانه به مشاغل در تعدادی از کنوانسیون‌های بین‌المللی از جمله ماده بیست و یکم کنوانسیون حقوق میثاق مدنی و سیاسی مورد تاکید قرار گرفته است. بر اساس این ماده هر کس حق دارد با تساوی شرایط مساوی به مشاغل عمومی در کشور خود دست یابد (Ohchr, 2017). در این خصوص در جمهوری آذربایجان نه تنها فعالان شیعی بلکه کسانی که مقید به انجام شئائر مذهبی شیعی هستند از بکارگیری در مشاغل دولتی محروم هستند. به این دلیل بارها معلمان محجبه از کار اخراج شده اند. روحانیون حق شرکت در انتخابات و نامزدی انتخابات را ندارند و طلاب تحصیل کرده در خارج از جمهوری آذربایجان نیز نمی‌توانند مجالس سخنرانی دینی تشکیل دهند. صلاحیت نامزدهای مستقل و اسلامگرا نیز به بهانه‌های مختلف سلب می‌شود. چنانچه در جریان انتخابات پارلمانی سال ۲۰۰۸، حاج واقف عبدالله اف معاون حزب اسلام آذربایجان، مائیس گلعلی اف رئیس حزب سبزه‌های جمهوری آذربایجان و یا الدنیز قلی اف رئیس جمعیت روشنفکران جمهوری آذربایجان از جمله نامزدهای مستقل و یا اسلامگرا بودند که صلاحیت آنها به بهانه‌های واهی نظیر جعلی بودن امضاء، نقص مدارک و یا ثبت نشدن حزب شان رد شد.

۲-۴- کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی

به دلیل اهمیت مباحث حقوق بشری علاوه بر اعلامیه جهانی حقوق بشر، کنوانسیون‌های منطقه‌ای حقوق بشر نیز وجود دارد که بویژه پس از جنگ جهانی دوم به تصویب رسیده است تا مطابق بر شرایط و ارزشهای فرهنگی آن مناطق، ارزشهای حقوق بشری صیانت شوند. از جمله این کنوانسیون‌ها می‌توان به کنوانسیون آفریقایی حقوق بشر، کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، منشور عربی حقوق بشر اشاره کرد. سازمان همکاریهای اسلامی نیز به منظور یادآوری قدمت حقوق بشر اسلامی درمقایسه با حقوق بشر مورد تاکید غرب اعلامیه حقوق بشر اسلامی را در اجلاسی که در ۲۱ ژوئیه تا ۵ اوت ۱۹۹۰ میلادی در قاهره و طی

قطعنامه شماره ۴۹/۱۹ P در اجلاس وزرای خارجه کشورهای عضو، در یک مقدمه و ۲۵ ماده به تصویب رساند.

یکی از این کنوانسیون‌های منطقه‌ای کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی می‌باشد که از زمان تصویب آن در رم در ۴ نوامبر ۱۹۵۰ تاکنون چندین بار در قالب پروتکل‌هایی اصلاح شده است. کشورهای امضاءکننده سند مذکور از اعضای شورای اروپا هستند. جمهوری آذربایجان نیز که در سال ۲۰۰۱ به عضویت شورای اروپا در آمد، یکی از تعهدات اش برای عضویت مذکور، عمل به کنوانسیون اروپایی حقوق بشر می‌باشد. از این رو بررسی مفاد این کنوانسیون و رفتار جمهوری آذربایجان در قبال آن اهمیت فراوانی دارد. چه اینکه جمهوری آذربایجان با اتخاذ رویکرد اروپاگرایی، خود را مقید به ارزشهای اروپایی می‌داند، با نقض حقوق اولیه اسلامگرایان و سایر منتقدان، بسیاری از مفاد کنوانسیون اروپایی حقوق بشر را زیر پا گذاشته است.

بر اساس ماده یک کنوانسیون اروپایی حقوق بشر کشورهای عضو موظفند برخورداری افراد ساکن در مناطق تحت حاکمیت خود را از حقوق و آزادی‌های تعریف‌شده در کنوانسیون حاضر تضمین کنند. در ماده ۲ و ماده ۳ کنوانسیون بر حق حیات و منع شکنجه اشاره و تاکید شده است که حق حیات کلیه‌ی افراد باید توسط قانون مورد حمایت قرار گیرد؛ هیچکس نباید به‌طور عمد از حق حیات محروم شود. هیچکس نباید شکنجه شده یا در معرض رفتارها و مجازات‌های غیرانسانی یا تحقیرآمیز قرار گیرد (Echr, 2017).

شهادت حاج واقف عبدالله اف در زندان و شکنجه حاج باقر طالع‌زاده دو مصداق مهم از نقض بندهای ۲ و ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر توسط جمهوری آذربایجان است. حاج واقف عبدالله اف که اولین شهید مدافع حجاب لقب گرفته است علیرغم وخامت وضعیت جسمانی اش و در حالیکه قوانین جمهوری آذربایجان اجازه انتقال زندانی بسیار بدحال از زندان را می‌داد نه تنها منتقل نشد بلکه خدمات پزشکی مناسبی هم در زندان برای وی تدارک دیده نشد. پیش از آن وکلا، پزشکان آذری و هم سلولی‌های وی بارها از مقامات دولتی آذربایجان و مسئولان زندان خواسته بودند که به دلیل شرایط جسمانی وی، امکان آزادی یا

معالجه او در خارج از زندان را فراهم کنند؛ اما این درخواست با مخالفت مواجه شده بود که نهایتاً منجر به شهادت وی شد. همچنین در مرداد ۱۳۹۱ حجت الاسلام فضولی نوروز اف، روحانی مشهور منطقه لوک باتان در حومه پایتخت جمهوری آذربایجان و از جمله مدافعان حجاب و فعالان سیاسی، بر اثر بی توجهی مقام‌های مسئول، در زندان شماره ۱۶ باکو به علت بیماری و سکت قلبی به شهادت رسید (پایگاه خبری آرماگدون، ۲۱ مرداد ۱۳۹۱). بی توجهی مقامات رسمی زندان به وضعیت نامبردگان همچنین نقض اصول ۲۵ و ۳۴ قطعنامه ۱۷۳/۴۳ مجمع عمومی سازمان ملل متحد مصوب ۹ دسامبر ۱۹۸۸ موسوم به مجموعه اصول برای حمایت همه افراد در هرگونه بازداشت یا زندان بوده است.

در اصل ۲۵ این قطعنامه آمده است فرد در بازداشت یا زندان، یا وکیل وی، باید حق درخواست یا دادخواست از یک مقام قضایی یا مقام مسئول دیگر برای معاینه مجدد یا نظر پزشک دیگری را داشته باشد (A/RES/43/173, 2017). این در شرایطی است که مسئولان زندان از آوردن پزشک دیگری بر بالین حاج واقف خودداری کردند. پس از شهادت حاج واقف عبدالله اف در زندان، خانواده وی با تاکید بر اینکه قصور مسئولان زندان عامل مرگ وی بوده است، خواهان بررسی درباره علل مرگ شدند که با بی توجهی ارگان‌های قضایی جمهوری آذربایجان مواجه شد. این در شرایطی است که بر اساس اصل ۳۴ قطعنامه ۱۷۳/۴۳ در صورت مرگ یا ناپدید شدن فرد در بازداشت یا زندان در طول دوران بازداشت یا زندان وی، تحقیق درباره علت مرگ یا ناپدید شدن بایستی توسط یک مقام قضایی یا مقام مسئول دیگر، به خواست خود این مقام و یا به درخواست یکی از اعضای خانواده این فرد یا هر کسی که درباره این جریان آگاهی دارد، انجام شود (Ibid).

مرگ زندانیان سیاسی در جمهوری آذربایجان به علت قصور در ارائه خدمات پزشکی تنها به حاج واقف عبدالله محدود نمی شود. پیش از آن نوروز علی محمداف رئیس کانون فرهنگی تعطیل شده تالشان پس از دو سال حبس طاقت فرسا و به دنبال بی توجهی مقامات زندان شماره ۱۵ باکو و ارگانهای ذیربط جمهوری آذربایجان به دلیل وخامت وضع جسمانی اش، ۱۷ اوت ۲۰۰۹ در داخل زندان درگذشت. بسیاری از نهادهای مدافع حقوق بشر

از جمله سازمان دیده بان حقوق بشر و کمیته دفاع از روزنامه نگاران مستقر در نیویورک خواهان تحقیقات مستقل درباره علل مرگ این محقق بزرگ تالش شدند. مریم محمدآوا همسر سردبیر فقید نشریه تولیسی صدو مسئولان زندان ویژه باکو را به کشتن همسرش متهم ساخته و از آنها شکایت کرده بود. در جلسه دادگاه رامیز محمداف و کیل مدافع خانواده نوروز علی محمداف با اشاره به ادعای مسئولان امور زندانها درباره معالجه نوروز علی محمداف، خواهان ارایه اسناد پرونده پزشکی وی شدند، اما مسئولان زندان نتوانستند سندی مبنی بر اقدام به معالجه نوروز علی محمداف ارایه دهند. محرملی محمداف برادر نوروز علی محمداف نیز با انتقاد شدید از بی توجهی ارگانهای دولتی به وضعیت جسمانی برادرش، اظهار داشت نوروز علی محمداف در زندان به قتل رسیده است. محرملی محمداف با اشاره به مرگ مرموز کامران محمداف پسر فقید نوروز علی محمداف در ۱۳۸۶، افزود تحت فشارهای گسترده خویشاوندان نزدیک نوروز علی محمداف به دنبال خروج از کشور بود. گفتنی است تالشان بزرگترین اقلیت قومی در جمهوری آذربایجان هستند که از بسیاری حقوق اولیه خود در عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی محروم می‌باشند، بطوریکه تنها نشریه تالشی و تنها کانون فرهنگی تالشان در این کشور بسته و بسیاری از فعالان فرهنگی تالش تحت تعقیب قرار گرفته‌اند. بسیاری از تالش‌ها نوروز علی محمداف را شهید راه احقاق حقوق فرهنگی تالشان می‌دانند. وی که از فوریه سال ۲۰۰۷ به اتهام خیانت به وطن به ده سال زندان محکوم شده بود بارها در جلسات محاکمه اتهامات وارده را دروغ دانسته بود (خبرنگار برون مرزی صداوسیما، ۸۸/۰۷/۰۸).

دادرسی عادلانه نیز از جمله حقوقی است که در ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر با عنوان حق آزادی و امنیت مورد اشاره و تاکید قرار گرفته است. هر شخصی که بازداشت می‌شود باید سریعاً به زبانی که برایش قابل درک باشد از دلایل دستگیری و اتهامات علیه خودش مطلع و باید سریعاً در محضر قاضی یا مقام مسئولی که به‌طور قانونی از قدرت قضایی برخوردار است، آورده شده و جلسه‌ی محاکمه‌ی وی در زمان معقول برگزار شود یا تا زمان برگزاری محاکمه آزاد شود (Echr, 2017). این در حالی است که تطویل محاکمه

اسلامگرایان در جمهوری آذربایجان تبدیل به رویه عادی شده است و آنها ماه‌ها بدون اتهام مشخصی و به بهانه بازجویی، حبس و در طی آن برای اقرار ساختگی تحت شکنجه قرار می‌گیرند. با شروع جلسات دادگاه نیز از پدیده شاهدان دروغین علیه اسلامگرایان استفاده می‌شود که اغلب آنها پلیس هستند و اشتباهات آنها در اظهارات شان راجع به وقایع، به صورت آشکارا مشخص می‌شود. چنانچه جلسات محاکمه پرونده حاج طالع باقرزاده و اعضای جنبش اتحاد مسلمانان جمهوری آذربایجان نشان داد دادگاه به حضور همه شاهدان در دفاع از اسلامگرایان اجازه نمی‌دهد. این در حالی است که بر اساس ماده پنج کنوانسیون اروپایی حقوق بشر هر شخص متهم از حق بازجویی از شاهدهی که بر علیه شخص می‌خواهد شهادت بدهد و حاضر کردن و بازجویی کردن از شاهدهی که به نفع وی شهادت می‌دهد تحت شرایط مشابه با شاهد مخالف شخص، برخوردار است (Ibid).

چنانچه از افشاگریهای زندانیان اسلامگرا برمی‌آید در روند بازجویی، بازجوها به برخی از آنها پیشنهاد داده‌اند که برای صدور حکم سبک تر نسبت به حکم اقدام علیه امنیت ملی یا حمل سلاح، داوطلبانه اقرار کنند که مواد مخدر حمل می‌کردند. این در حالی است که فعالان شیعی در جمهوری آذربایجان به صورت مسالمت‌آمیز تنها بر اجرای شعائر اسلامی تاکید دارند و حامل سلاح و مواد مخدر نبوده و اقدامی علیه امنیت ملی نکرده‌اند. کما اینکه حکمت حاجی‌زاده سفیر اسبق جمهوری آذربایجان در روسیه در مصاحبه با روزنامه بیزیم یول گفته است ارگانهای دولتی در این خصوص پیش از این نیز سابقه خوبی نداشتند و اساسا ادعای کشف سلاح از فعالان اسلامی مشکوک و سوال برانگیز است. وی اقدامات دولت در فشار به اسلامگرایان را ناشی از هراس از اسلامگرایان و تبدیل شدن آنها به نیروی سیاسی منسجم و سازمان یافته خوانده و گفته است دولت اقتدارگرای باکو می‌خواهد اسلامگرایان را تضعیف کند (خبرنگار برون مرزی صداوسیما، ۸۹/۱۱/۰۶). از این رو صدور احکام بلند مدت برای اسلامگرایان تحت عناوین و پاپوش‌های مختلف، نقض ماده هفت کنوانسیون اروپایی حقوق بشر است که در آن تعیین مجازات غیرقانونی منع و تاکید شده است که هیچکس نباید به دلیل انجام کاری یا ترک عملی که بر پایه‌ی قوانین ملی و بین‌المللی در زمان ارتکاب جرم،

جنایی محسوب نمی‌شده به عنوان مجرم جنایی گناه‌کار شناخته شود. همچنین، نمی‌توان مجازاتی را سنگین‌تر از مجازاتی که در زمان ارتکاب جرم جنایی قابل اعمال بوده برای آن تعیین کرد.

ماده ۹ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر بر آزادی نظر، عقیده و مذهب و آزادی اجرای شعائر دینی یا عقیدتی به صورت‌های پرستش، آموزش، انجام و نظارت بر آنها را شامل می‌شود (Echr, 2017). این در حالی است که در آذرماه ۱۳۹۵ مبارز قربانلی رییس کمیته دولتی امور دینی جمهوری آذربایجان، حتی نماز خواندن در دانشگاه‌ها و ادارات دولتی را ممنوع اعلام و تاکید کرد: «جمهوری آذربایجان یک دولت لائیک است و نمی‌توان در موسسات دولتی و مراکز آموزش عالی نماز خواند. اگر در زمان درس، برای خواندن نماز ظهر مشکل ایجاد می‌شود، می‌توان آن را قضا کرد و هیچ کس به خاطر آن، دچار گناه نمی‌شود» (report6 Dekabr, 2016). در واقع محدودیت‌هایی که برای انجام شعائر اسلامی در خارج از مساجد، لیالی قدر، عاشورا، تاسوعا، ممنوع کردن قرآن در منازل، پیش‌بینی مجازات برای نصب پرچم‌های حسینی در معابر و سردر منازل، و ممنوع کردن نامگذاری معابر با نام‌های اسلامی صورت می‌گیرد، همگی نشان دهنده نقض‌های جدی اصل آزادی ابراز عقیده می‌باشد.

در ماده ۱۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر آمده است: هر شخصی که حقوق و آزادی‌هایش که در این کنوانسیون آمده است ضایع شده باشد، حتی اگر تزییع حقوق و آزادی‌های مذکور توسط افرادی با ظرفیت رسمی صورت گرفته باشد، از حق جبران خسارت موثر در مقابل مقامات ملی برخوردار است. مستنداتی فراوانی از تعقیب و آزار و اذیت فعالان اسلامی و همچنین تعدادی از غربگرایان منتقد دولت توسط مقامات رسمی وجود دارد که به دلیل نبود محکمه عادلانه، احقاق حقوق این افراد و پرداخت خسارات موثر به آنها از قبیل غرامت، جلب رضایت یا عذرخواهی انجام نشده است. نمود این مساله را می‌توان در اتهاماتی که علیه الدار محموداف وزیر امنیت ملی جمهوری آذربایجان پس از انحلال وزارت امنیت ملی و فاش شدن تخلفات گسترده وی علیه حقوق اشخاص مطرح گردید، مشاهده کرد. علیرغم اینکه تنها بخش محدودی از اقدامات ضد بشری مسئولان وزارت امنیت ملی

جمهوری آذربایجان فاش شده است. اما باز اقدامی موثر برای احقاق حقوق و جبران خسارت قربانیان صورت گرفته است.

کنوانسیون اروپایی حقوق بشر بر اساس ماده ۱۹ به منظور کسب اطمینان از نظارت بر تعهدات اعضای کنوانسیون و پروتکل‌های مربوط به آن، دادگاه اروپایی حقوق بشر را تاسیس کرده است که بر اساس آن اعضاء متعهد شده‌اند که از حکم نهایی دادگاه در هر پرونده‌ای که یک طرف آن باشند، تبعیت کنند. حکم نهایی صادره توسط دادگاه باید به کمیته‌ی وزیران ابلاغ شود و کمیته‌ی مزبور وظیفه دارد بر حسن اجرای آن نظارت داشته باشد (Echr, 2017).

شهروندان تمامی کشورهای عضو می‌توانند به دادگاه اروپایی حقوق بشر شکایت کنند به شرط آنکه ابتدا تمامی مراحل دادرسی را در محاکم ملی خود طی کرده باشند. طی سالهای اخیر بویژه با بازداشت تعدادی از مدافعان غربی حقوق بشر در جمهوری آذربایجان نظیر لیلا یونس و عارف یونس، تطویل تعمدی روند دادگاه‌ها و صدور احکام ناعادلانه، این پیشنهاد در برخی از محافل اروپایی مطرح شد که مطابق مفاد کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، شرط طی شدن مراحل دادرسی در محاکم ملی به عنوان مقدمه مراجعه به دادگاه اروپایی حقوق بشر درباره اتباع جمهوری آذربایجان به دلیل نبود محاکمه عادلانه برداشته شود، اما با آزادی تعدادی از زندانیان غربگرا این پیشنهاد اجرایی نشد. با این وجود همچنان جمهوری آذربایجان جزء آندسته از کشورهایی است که بیشترین پرونده را در دادگاه اروپایی حقوق بشر دارد و بخشی از دیپلماسی اروپایی باکو که در رسانه‌ها به عنوان دیپلماسی خاویار نامیده می‌شود، به منظور تطمیع نهادهای اروپایی از صدور احکام حقوق بشری علیه جمهوری آذربایجان کار گرفته می‌شود.

۲-۵- کنوانسیون ضد شکنجه و رفتار یا مجازات خشن، غیر انسانی یا تحقیر کننده

علیرغم اینکه در تمامی اسناد حقوق بشر بین‌المللی و همچنین اسناد حقوق بشردوستانه بین‌المللی که به دوره جنگ مربوط می‌شوند، شکنجه ممنوع شده است، اما بویژه طی دو دهه اخیر شکنجه به یکی از مولفه‌های برخورد ارگان‌های دولتی جمهوری آذربایجان با فعالان اسلامی در زندان‌ها تبدیل شده است. مجمع عمومی سازمان ملل در قطعنامه شماره ۳۹/۴۶ در دهم دسامبر

۱۹۸۴ با عنوان کنوانسیون ضد شکنجه و رفتار یا مجازات خشن، غیر انسانی یا تحقیر کننده در ۳۳ ماده تاکید کرده است که هیچکس را نمی‌توان مورد آزار و شکنجه و یا مجازات و رفتارهای ظالمانه و غیر انسانی قرار داد که سلب کننده حقوق مدنی و اجتماعی فرد است. این کنوانسیون از ۲۶ ژوئن ۱۹۸۷ اجرایی شده است و ۸۳ کشور آن را امضاء کرده‌اند. جمهوری آذربایجان نیز در ۱۶ اوت ۱۹۹۶ به این کنوانسیون پیوسته است (2017, treaties.un).

بر اساس ماده اول کنوانسیون مذکور هر عمل عمدی که بر اثر آن درد یا رنج شدید جسمی یا روحی علیه فردی به منظور کسب اطلاعات یا گرفتن اقرار از او و یا شخص سوم اعمال می‌شود، شکنجه نام دارد. بر اساس ماده دوم هر دولت عضو این کنوانسیون، موظف است اقدامات لازم و موثر قانونی اجرائی، قضائی و دیگر امکانات را جهت ممانعت از اعمال شکنجه در قلمرو حکومتی خود، به عمل آورد و هیچ وضعیت استثنائی، مانند جنگ و یا تهدید به جنگ، بی‌ثباتی سیاسی داخلی و یا هر گونه وضعیت اضطراری دیگر، مجوز و توجیه کننده اعمال شکنجه نمی‌باشد. همچنین بر اساس این کنوانسیون دستور و حکم مقام مافوق (حکومتی) و یا مرجع دولتی، نمی‌تواند توجیه کننده عمل شکنجه باشد و بر اساس ماده ۱۵ هر دولت عضو موظف است به نحوی اطمینان حاصل نماید که اقرار در اثر شکنجه به هیچ وجه مدرک محسوب نخواهد شد و نمی‌توان آن مدارک را به جز در مورد شخص شکنجه‌گر و در جهت پیگرد او به لحاظ ارتکاب جرم، مورد استناد قرار داد (Ibid). این در حالی است که در کتاب خاطرات مرحوم حاج علی اکرام علی اف ناردارانی اولین رهبر حزب اسلام آذربایجان آمده است، وی حدود شش سال در زندانهای مخوف باکو متحمل سخت‌ترین شکنجه‌ها شد و جسم و جانش صدمات غیر قابل جبرانی برداشت و تا آخر عمرش نیز مدام از بیماری‌های ناشی از زندان رنج می‌برد. شکنجه اسلامگرایان در جریان رویدادهای متعددی از جمله بازداشت شرکت کنندگان در راهپیمایی مسالمت‌آمیز در ۲۸ صفر، حبس معترضان به ممنوعیت حجاب، دادگاه رئیس و تعدادی از مسئولان حزب اسلام آذربایجان، دادگاه رئیس و تعدادی از اعضای جنبش اتحاد مسلمان جمهوری آذربایجان خود را نشان داد.

چنانچه وکیل مدافع حجت الاسلام طالع باقرزاده^۱ رئیس جنبش اتحاد مسلمانان جمهوری آذربایجان گفته است: «حاج طالع باقرزاده با هدف گرفتن اعتراف از وی، تحت شکنجه قرار گرفته است. جواد جوادف افزوده است: وقتی طالع باقرزاده را به دادگاه تجدیدنظر آورده بودند، آثار شکنجه شدید در زیر چشم‌ها و پیشانی و مچ دستان وی مشهود بود. جراحتهای موجود بر روی مچ دست‌های وی، به زخم ناشی از بسته بودن یا دستبند شبیه بود. به علت اینکه حاج طالع نمی‌توانست به خوبی راه برود، او را بر روی زمین می‌کشیدند و کشان کشان به دادگاه آوردند. پس از مدت‌ها اجازه یافتیم در حضور بازجوی «اداره مبارزه با جرایم سازمان یافته» وزارت کشور، موکلم را ملاقات کنم که در این دیدار، طالع باقرزاده گفت تحت شکنجه‌های شدید قرار می‌گیرد و به خاطر ضرب و شتم شدید، بینی اش شکسته است» (خبرگزاری مهر، ۲۱ دی ۱۳۹۴).

علاوه بر شکنجه‌هایی که در روند بازجویی اعمال می‌شود، شکنجه اسلامگرایان در طول حبس نیز به بهانه جرایم انضباطی ادامه می‌یابد. چنانچه یالچین ایمانف وکیل مدافع دکتر محسن صمدوف، رهبر زندانی حزب اسلام آذربایجان با تأکید بر اینکه موکل اش با نقض نظام‌مند قوانین در زندان مواجه است و از نوامبر ۲۰۱۶ چهار بار به سلول انفرادی منتقل شده است، خواهان توجه سازمان‌های بین‌المللی به شرایط دشوار دکتر صمدوف در زندان شد. به گفته ایمانف «به دلایل واهی، چندبار اقدامات تنبیهی علیه دکتر صمدوف اعمال شده و در یک مورد نیز به مدت دوماه متوالی در سلول انفرادی نگه داشته شده است. برای اقدامات تنبیهی علیه صمدوف، دلایلی واهی همچون خودداری از برداشتن کلاه، خودداری از معرفی خود به عنوان زندانی، خودداری از نظافت شخصی ثبت شده است و علت انتقال وی به سلول انفرادی نیز جلوگیری از صدمه رساندن سایر زندانیان به وی اعلام شده است. صمدوف، هم اکنون نیز جدا از سایر زندانیان نگهداری می‌شود. او به خاطر بروز برخی از

۱- حجت الاسلام طالع باقرزاده روحانی مبارزی که به علت مواضع اش علیه تکفیری‌ها و صهیونیست‌ها به «شیخ نمر آذربایجان» مشهور است، در جریان حمله نیروهای امنیتی جمهوری آذربایجان به مجلس عزاداری حسینی در نارداران در آستانه اربعین، به همراه دهها فعال شیعی دیگر بازداشت شد. در جریان این حمله ۴ نفر از شیعیان شهید شده و تعداد زیادی از اسلام‌گرایان دستگیر شدند.

بیماری‌ها در بدنش، رنج می‌برد و از دسترسی به هوای آزاد نیز محروم است. معلوم است که مقامات زندان سعی دارند وضعیت جسمانی او را بدتر کنند و بهانه‌ای برای نگهداری او در زندان بسته داشته باشند.» (maide.az, 25-05-2017). گفته می‌شود فشارها بر حاج محسن صمداف با هدف شکستن مقاومت و پایداری وی و جلوگیری از تاثیر مثبت اندیشه‌هایش بر دیگر زندانیان صورت می‌گیرد.

فشارها بر رئیس حزب اسلام آذربایجان به بهانه‌های انضباطی در حالی صورت می‌گیرد که براساس اصل ۳۰ قطعنامه ۱۷۳/۴۳ مجمع عمومی سازمان ملل متحد مصوب ۹ دسامبر ۱۹۸۸ موسوم به مجموعه اصول برای حمایت همه افراد در هرگونه بازداشت یا زندان، انواع رفتارهای فرد در بازداشت یا زندان که منجر به جرایم انضباطی در طول دوران بازداشت یا زندان می‌شود، چگونگی و طول مدت تنبیه‌های انضباطی که ممکن است اعمال شود و مقامات دارای صلاحیت برای اعمال این مجازات‌ها باید توسط قانون یا مقررات قانونی مشخص شده و به طور کامل منتشر شود. همچنین فرد در بازداشت یا زندان باید این حق را داشته باشد که پیش از اعمال تنبیه‌های انضباطی توضیحاتی در دفاع از خود ارائه دهد. وی باید این حق را داشته باشد که اینگونه تنبیه‌های انضباطی را برای بررسی به مقامات بالاتر ارجاع دهد (A/RES/43/173,2017). مشخصاً هیچ کدام از این مراحل درباره حاج محسن صمداف اجرا نشده است و حکم ناعادلانه انتقال وی برای سه سال به زندان مخوف قوبوستان در تیرماه سال ۱۳۹۶ صادر شد. حال آنکه بر اساس قطعنامه ۱۷۳/۴۳ سازمان ملل، هیچ فردی در هرگونه بازداشت یا زندان نباید شکنجه شود و یا مورد مجازات یا رفتار بیرحمانه، غیرانسانی یا توهین‌آمیز قرار گیرد. همچنین هیچگونه شواهد و شرایطی نمی‌تواند به عنوان توجیهی برای شکنجه یا دیگر مجازات‌ها یا رفتارهای بیرحمانه، غیرانسانی یا توهین‌آمیز به کار گرفته شود. حق فرد در بازداشت یا زندان برای داشتن ملاقات و تماس و مشاوره بدون تاخیر و سانسور و به صورت کاملاً محرمانه با وکیل قانونی خود نباید تعلیق یا محدود شود (Ibid). حال آنکه وکلای فعالان اسلامی محبوس بارها علیرغم درخواست حتی موفق به دیدار با موکلان خود نیز نشده‌اند.

۳- نتیجه‌گیری

کنوانسیون‌های بین‌المللی حقوق بشری که پس از تاسیس سازمان ملل متحد، تصویب شده‌اند با محوریت حمایت از فرد و اقلیت‌های مذهبی، قومی و زبانی تدوین یافته‌اند، چرا که نگرش کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد و آراء صاحب‌نظران برجسته حقوق بین‌الملل این بوده است که امکان دارد در کشورها حقوق اقلیت‌ها نقض بشود. در واقع این که حقوق اکثریت مردم یک جامعه نقض شود، دور از ذهن می‌نمود. با وجود این شرایط جمهوری آذربایجان نشان می‌دهد، اکثریت مردم این کشور را که شیعیان تشکیل می‌دهند، حتی از حقوقی که اقلیت‌های مذهبی در این کشور نظیر یهودیان، مسیحیان و فرقه‌های ضاله مانند بهائی‌ها دارند، برخوردار نمی‌باشند. وجود دهها تشکل یهودی و آزادی‌های آنها برای آموزش و تبلیغ دینی، آزادی در انجام شعائر مذهبی، بهره‌مندی از حمایت‌های رسمی مالی و سیاسی ارگان‌های دولتی، داشتن رسانه و نماینده در مجلس و... باعث شده است که مقامات رژیم صهیونیستی از جمهوری آذربایجان به عنوان خانه دوم یهودیان در جهان نام ببرند.

بررسی‌ها نشان می‌دهد جمهوری آذربایجان طی سالهای گذشته حتی بیشتر از مفاد مصرحه در کنوانسیون‌های بین‌المللی، حقوق و آزادی‌هایی برای اقلیت‌های مذهبی مورد نظر خود (یهودیان، مسیحیان و فرقه‌های ضاله) فراهم کرده است. همسو با آن، باکو با نامگذاری سال ۲۰۱۶ به عنوان سال چند فرهنگ‌گرایی و برگزاری همایش‌های مختلف با عنوان تساهل و تحمل‌پذیری دینی خود را به عنوان کشور الگو در زمینه آزادی عقیده، بیان و مذهب معرفی می‌کند. این در حالی است که رویکرد دولت آذربایجان در قبال اکثریت جامعه شیعیان انقباضی بوده و استفاده از ابزارهای سرکوب و ایجاد موانع شبه قانونی را در دستور کار خود قرار داده است. اکثریت جامعه جمهوری آذربایجان از دید حقوقی و منطقی، نه تنها باید از مفاد کنوانسیون‌های حقوق بشری که بر محوریت فرد تنظیم شده‌اند برخوردار باشند، بلکه حقوق مصرحه در کنوانسیون‌های بین‌المللی مربوط به اقلیت‌های مذهبی، به طریق اولی شامل اکثریت جامعه نیز بشوند. به ویژه اینکه بر اساس شرط مارتنیس در حقوق بین‌الملل که به عنوان یک قاعده عرفی پذیرفته شده است، در موارد

پیش بینی نشده در کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی، آحاد جامعه از حداقل حقوق بر اساس رویه مورد تأیید ملل متمدن و حقوق انسانی منطبق بر وجدان عمومی برخوردار هستند ولو اینکه چنین تعهدی مستقیماً در کنوانسیون یا اسناد بین‌المللی ذکر نشده باشند.

بدین ترتیب می‌توان گفت وضعیت جمهوری آذربایجان در نقض مفاد اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق حقوق مدنی سیاسی، کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، اعلامیه حقوق افراد متعلق به اقلیتهای ملی نژادی مذهبی و زبانی مصوب ۱۸ دسامبر ۱۹۹۲، اعلامیه درباره محو همه اشکال نابردباری و تبعیض مبتنی بر دین یا اعتقاد مجمع عمومی مصوب ۲۵ نوامبر ۱۹۸۱، کنوانسیون ضد شکنجه و رفتار یا مجازات خشن، غیر انسانی یا تحقیر کننده، قطعنامه ۱۷۳/۴۳ مجمع عمومی مصوب ۹ دسامبر ۱۹۸۸ موسوم به مجموعه اصول برای حمایت همه افراد در هر گونه بازداشت یا زندان، کاملاً محرز می‌باشد. این نقض شامل بیش از سی محور اساسی نظیر تخریب، تعطیلی، تغییر ماهیت مذهبی مساجد شیعیان؛ ممنوعیت و یا محدودیت برای اجرای شعائر مذهبی در رمضان، محرم، مناسبات‌های مذهبی؛ خودداری از صدور مجوز برای جمعیت‌های دینی مساجد شیعی؛ ممنوعیت نصب و نگهداری نمادهای شیعی و اسلامی؛ ممنوعیت بکارگیری طلاب دینی و روحانیون در مشاغل دولتی؛ تصویب قوانین محدود کننده و ضد شیعی با محوریت مجازات نقدی و حبس؛ اقدامات نظام مند برای ترویج وهابیت در مقابل مذهب اکثریت مردم؛ ممنوعیت حجاب در مراکز دولتی و آموزشی؛ تعطیلی، تهدید و فیلتر کردن سایت‌های اسلامگرا؛ بازداشت فعالان شیعی با بهانه‌های مختلف مواد مخدر، نگهداری سلاح و به تازگی اقامه نماز؛ روند ناعادلانه محاکمه فعالان شیعی؛ استفاده از شاهدان دروغین در محاکمات؛ تطویل تعمدی روند محاکمه به بهانه‌های غیر منطقی؛ صدور احکام‌های ناعادلانه و طویل‌المدت؛ شکنجه فعالان اسلامی و اخذ اقرار با شکنجه؛ تحقیر و توهین به فعالان اسلامی؛ تهدید بستگان محبوسان اسلامی و محروم کردن آن از برخی حقوق مدنی؛ اقدامات غیرقانونی علیه محبوسان اسلامی در زندان نظیر منع حق عبادت، انتقال به سلول‌های انفرادی؛ محروم کردن محبوسان بدحال از خدمات مناسب پزشکی و به شهادت رساندن برخی از آنها مانند حاج واقف عبدالله اف؛

بستن حوزه‌های علمیه و مدارس دینی شیعی؛ منع حق تردد، احضار و بازجویی کسانی که زیاد به زیارت مشهد و کربلا می‌روند؛ فضا سازی منفی رسانه‌ای برای افراطی، تروریست، واپس‌گرا، خائن به وطن و آلوده به مواد مخدر نشان دادن دینداران؛ تبلیغات نظام مند شیعه ستیزی و غیره می‌شود که در مقاله به آنها اشاره گردید.

این در حالی است که در برخی از این کنوانسیون‌ها نظیر میثاق حقوق مدنی و سیاسی، کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و کنوانسیون ضد شکنجه و رفتار یا مجازات خشن، غیر انسانی یا تحقیر کننده، جمهوری آذربایجان عضویت دارد. برخی از این اسناد نیز نظیر اعلامیه جهانی حقوق بشر حالت عرفی و برخی از مفاد آنها حتی وضعیت قواعد آمره را دارند و برای همه کشورها از جمله جمهوری آذربایجان لازم الاجرا هستند.

در این میان دو نکته مهم وجود دارد: اول اینکه اغلب مفاد این کنوانسیون‌ها که اسناد حقوق بشر بین‌المللی محسوب می‌شوند در بسیاری از اصول، مشابهت و همپوشانی دارند. نکته دوم اینکه تنوع نقض حقوق اکثریت مردم آذربایجان (شیعیان)، استمرار آن و نیز نقش ارگان‌های دولتی در این روند نشان می‌دهد که نقض قواعد حقوق بین‌الملل در زمینه‌های حقوق بشری توسط جمهوری آذربایجان موردی و تصادفی نمی‌باشد، بلکه نقض مذکور به صورت نظام مند است و از این جهت از منظر بین‌المللی مسئولیت مشدد ایجاد می‌کند. البته این نقض تنها به اکثریت مذهبی جامعه که شیعیان هستند، محدود نمی‌شود بلکه اقلیت‌های قومی بویژه تالشان و لزگی‌ها نیز با نقض جدی حقوق اولیه مدنی و فرهنگی خود مواجه هستند، به طوریکه سازمان ملل در گزارش خود در سال ۲۰۱۷، از تالشان به عنوان اقلیت در معرض نابودی نام برده است.

البته ابعاد نقض قواعد حقوق بین‌الملل توسط جمهوری آذربایجان، تنها محدود به کنوانسیون‌های حقوق بشری نمی‌شود بلکه جمهوری آذربایجان با تخریب برخی از مساجد که به عنوان اثر تاریخی ثبت شده‌اند، معاهده ۱۹۵۴ لاهه با عنوان حفاظت از میراث فرهنگی و دو پروتکل الحاقی ۱۹۷۷ و همچنین اسناد مربوط به صیانت از اموال فرهنگی در زمان صلح را نیز نقض کرده است. تخریب مسجد حاج جواد در منطقه یاسامال باکو

به بهانه نوسازی منطقه در حالیکه وزارت فرهنگ جمهوری آذربایجان بر تاریخی بودن این مسجد در گذشته صحه گذاشته بود، نشاندهنده این موضوع است. گذشته از این در فروردین ۱۳۹۶ مسجد «حاج عبدالرحیم بیک» واقع در محله «سوتیسکی» (نریمان نریمان‌اف) شهر باکو در شرایطی به بهانه قرار گرفتن در محدوده طرح‌های عمرانی تخریب شد که در لیست آثار تاریخی وزارت فرهنگ جمهوری آذربایجان قرار داشت.

منابع و مأخذ

منابع فارسی:

۱. آران نیوز، (۱۲ دی ۱۳۸۹)، محرومیت نشریات اسلامگرا از کمک مالی دولت جمهوری آذربایجان در سال ۲۰۱۱، قابل دسترسی در: <http://fa.arannews.com/?MID=21&Type=News&TypeID=1&id=20422>
۲. ابنا (۱۲ تیر ۱۳۹۶)، کد خبر: ۷۲۲۲۲۲، قابل دسترسی در: <http://fa.abna24.com/news/722222.html>
۳. ایگنا (۲۳ فروردین ۱۳۹۶)، تخریبی مساجد تاریخی در باکو، کد ۲۵۸۹۰۲۰، قابل دسترسی در: <http://iqna.ir/fa/news/3589020>
۴. پایگاه خبری آرمادون (۲۱ مرداد ۱۳۹۱) شهادت دومین مدافع حجاب در جمهوری آذربایجان، قابل دسترسی در: <http://www.armageddon.ir/vdcak0no149n6.5k4.html>
۵. تابناک، (۵ آبان ۱۳۹۴)، شرکت ماهواره‌ای جمهوری آذربایجان بخش شبکه شیعی «کانال ۱۲» را قطع کرد، قابل دسترسی در: <http://www.tabnak.ir/fa/news/542478>
۶. خبرگزاری شبستان (۹۴/۰۹/۱۵)، تصویب قانون ضد اسلامی جدید در آذربایجان، شناسه خبر ۵۰۵۷۴۷
۷. خبرگزاری مهر (۲۱ دی ۱۳۹۴)، اعتراض به شکنجه «شیخ نمر آذربایجان» در زندان، شناسه خبر: ۳۰۲۲۴۸۱
۸. خبرنگار برون مرزی صداوسیما (۸۹/۰۵/۱۵)، انتقاد رئیس حزب سبزهای ج آذربایجان از حکم دادگاه درباره عزاداران بازداشت شده در ۲۸ صفر، باکو
۹. خبرنگار برون مرزی صداوسیما (۸۹/۱۱/۰۶)، دولت برای اسلامگرایان پرونده سازی کرده است، باکو
۱۰. خبرنگار برون مرزی صداوسیما (۸۸/۰۷/۰۸)، برگزاری دادگاه شکایت خانواده سردبیر فقید نشریه تبلیشی صدو از مسئولان امور زندانهای جمهوری آذربایجان، باکو
۱۱. خبرنگار برون مرزی صداوسیما (۹۰/۰۲/۱۲)، تأکید بر سفارشی بودن حکم حبس یک روحانی مدافع حجاب در ج آذربایجان، باکو
۱۲. خبرنگار برون مرزی صداوسیما (۸۹/۰۵/۱۴)، مدافع حقوق بشر: دادگاه‌ها در جمهوری آذربایجان غرق فساد مالی و سیاسی هستند، باکو
۱۳. خبرنگار برون مرزی صداوسیما (۹۰/۰۷/۲۵)، واکنش‌ها به احکام حبس اسلامگرایان مدافع حجاب در ج آذربایجان، باکو
۱۴. خبرنگار برون مرزی صداوسیما (۸۹/۰۵/۱۶)، یک فعال آذری نباید انتظار صدور حکم عادلانه از دادگاه‌های جمهوری آذربایجان را داشت، باکو
۱۵. مشرق نیوز (۱۳۹۴/۱۰/۰۱)، بازداشت زائران اربعین در جمهوری آذربایجان، قابل دسترسی در: <http://www.mashreghnews.ir/news/512332>

۱۶. کاظمی، احمد (۱۳۸۱)، **اسرائیل و بحران‌های قفقاز جنوبی**، پژوهشکده مطالعات راهبردی
۱۷. حشمتی، برهان (بهمن ۱۳۹۵) **بررسی اهداف و پیامدهای سیاست چند فرهنگ‌گرایی**، در جمهوری آذربایجان، پژوهش‌های کاربردی برون مرزی صداوسیما
۱۸. رادان، پیتر (۲۳ بهمن ۱۳۹۶)، **حقوق بین‌الملل و مذهب: ماده ۱۸ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی**، ترجمه حمید قنبری، قابل دسترسی در: <http://nashreedalat.ir/maghalat-hoghoghe/hoghoogh-binalmelal-emome/1091-.html>

منابع لاتین:

19. A/RES/43/173(2017), **Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment**, Available from: <http://www.un.org/documents/ga/res/43/a43r173.htm>
20. A/RES/47/135(2017), **Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities**, Available from: <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r135.htm>
21. Echr,(2017), **European Convention on Human Rights** , Available from: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
22. en.wikipedia,(2017), **International Covenant on Civil and Political Rights**, Available from: https://en.wikipedia.org/wiki/International_Covenant_on_Civil_and_Political_Rights#Parties_to_the_Covenant
23. **EU Statement on Human Rights in Azerbaijan**, (19 August 2015), OSCE Special Permanent Council No 1064, Available from: <http://www.osce.org/pc/178781?download=true>
24. maide.az, (25-05-2017), **Vəkil yerli və beynəlxalq hüquq müdafiə təşkilatlarını M.Səmədovun işinə həssas yanaşmağa çağırıb**, Available from: <http://maide.az/486417.html>
25. Ohchr,(2017), **International Covenant on Civil and Political Rights**, Available from: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>
26. refworld(2017), **Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief**, A/RES/36/55, Available from: <http://www.refworld.org/docid/3b00f02e40.html>
27. report6 Dekabr, (2016), Mübariz Qurbanlı: **“Ali təhsil ocaqlarında namaz qılınmasını məqsəduyğun saymıram**, Available from: <https://report.az/din/mubariz-qurbanli-ali-tehsil-ocaqlarinda-namaz-qilinmasini-meqsedeuygun-saymiram>
28. treaties.un (2017), **Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment**, Available from: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-9&chapter=4&lang=en
29. UDHR,(2017), **Universal Declaration of Human Rights**, Available from: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>